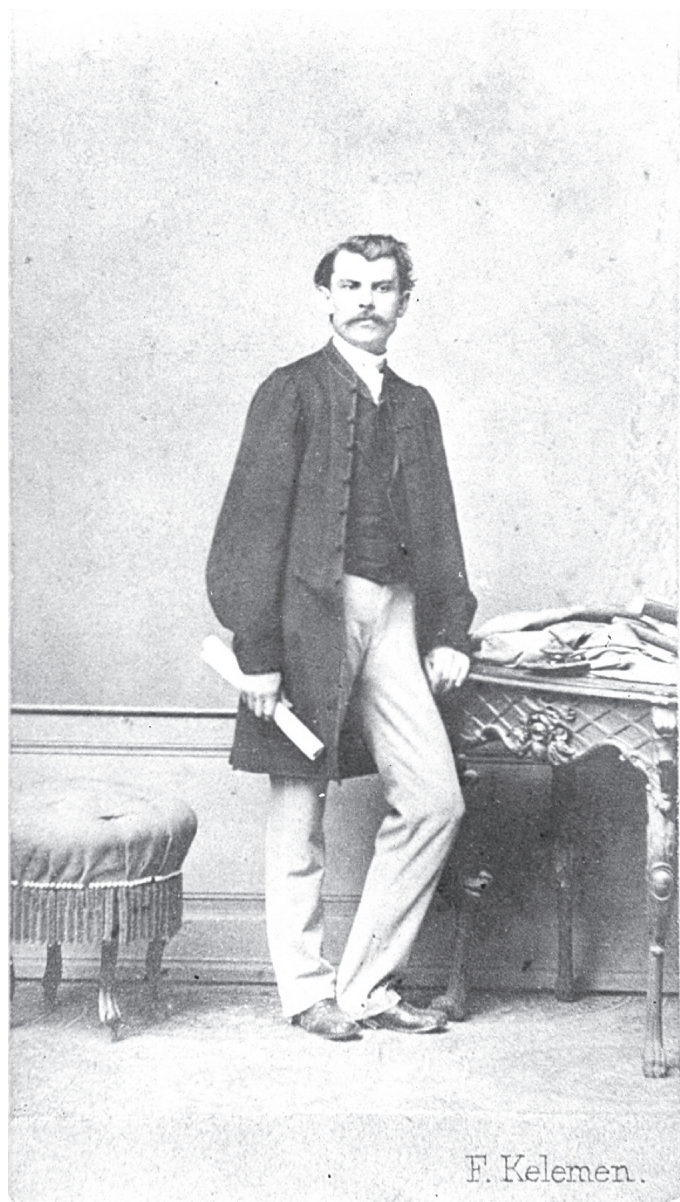

**FRANJO KSAVER KUHAČ (1834.-1911.): GLAZBENA HISTORIOGRAFIJA I
IDENTITET**

Franjo Ks. Kuhač oko 1870. godine; foto F. Kelemen, Zagreb. Iz obiteljskog albuma Kuhač — Kabalini. Kopija u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU

FRANZ XAVER KOCH VS. FRANJO KSAVER KUHAČ

KUHAČEVI GLAZBENI I DRUGI IDENTITETI: SKICA ZA PSIHOGRAM¹

STANISLAV TUKSAR

*Sveučilište u Zagrebu
Muzička akademija,
Lučičeva 5,
10000 ZAGREB*

UDK/UDC: 78.072:159.9 Kuhač

Izlaganje sa znanstvenog skupa/
Conference Paper
Primljeno/Received: 17. 10. 2012.
Prihvaćeno/Accepted: 29. 10. 2012.

Nacrtak

Šturi i 'objektivizirani' podatci o tzv. identitetu Franje Ksavera Kuhača ponavljaju se već čitavo stoljeće u leksikonima, enciklopedijama i glazbenopovijesnim pregledima. U žarištu su ovoga teksta složeni odnosi između nekoliko slojeva Kuhačeve pojave kako u njegovoj fizičkoj i povijesnoj egzistenciji tako i u tzv. svijetu ideja, tj. njegov identitet (ili identiteti) u svojim posebnostima i u cjelini.

Određnice identiteta danas su dio rasprava u područjima individualne i socijalne psihologije, društvenih znanosti i tzv. kulturalnih studija. Za Kuhačev slučaj ono što nas vodi prema predmetu interesa o kojem ovdje sada raspravljamo čini se da su ponajviše područja individualne i društvene psihologije, tj. odnos spram slike o sebi, mentalni model vlastitosti i samopoštovanja. Pritom je naročito primjenjiva kognitivna psihologija koja se bavi sposobnošću samorefleksije i pojedinačne svijesti o samome sebi. Kuhač je oprimjerio tipičan psihodinamički model, utvrđujući procesualnost tvorbe svojega ego-identiteta

tijekom čitava života. Štoviše, niz faza u kojima je bio formiran njegov identitet bili su odgovori na manje ili više profinjene izazove, ovisno o neposrednim ili posrednim društvenim okolnostima što su im bile u pozadini.

Dva se daljnja zanimljiva momenta u ovome području tiču pojedinačne uključenosti u diskriminaciju i strategije oblikovanja identiteta. Kuhač se u tipologiji pojedinačnih ponašanja lako raspoznaje i kao tzv. tip čuvara («guardian») i kao tip rješavatelja («resolver»).

Što se kulturnog identiteta tiče, glavne odrednice u pogledu rase, vjerskih uvjerenja, estetike i nekih drugih aspekata ovoga tematskog kruga očituju neupitan odnos nepromjenljivosti između Kuhačevih početnih i konačnih životnih i djelatnih referentnih točaka.

Ključne riječi: Franjo Ksaver Kuhač, identitet, psihogram, individualna psihologija, socijalna psihologija, kognitivna psihologija, psihodinamički model, tipologija ponašanja, kulturni identitet

¹ Psihogram = opis duševnih osobina nekog čovjeka.

Tko je bio Franjo Ksaver Kuhač, ili drukčije Franz Xaver Koch, čovjek o kojem se govorilo ova dva dana u Osijeku,² a krajem listopada i na većem međunarodnom skupu u Zagrebu? Neću sada i ovdje dosađivati ponavljanjem ili sazimanjem podataka o njemu, što su nam poznati i dostupni u leksikonima, enciklopedijama i glazbeno-povijesnim pregledima nacionalnog i međunarodnog muzikološkog karaktera i profila. Ono što mi se čini intrigantnim i danas — stotinu godina nakon Kuhačeva fizičkog odlaska — proizlazi iz očite činjenice da je taj čovjek tijekom čitava svojeg života pokazivao raznolike karakterne crte, te očitovao neke dubiozne i ponekad kontroverzne glazbeno-povijesne i općenite ideologijske orijentacije. Istodobno je zadobio gotovo legendarni status i kao takozvani otac hrvatske i južnoslavenske (etno)muzikologije i kao međunarodna figura, izazivajući katkada turbulentne reakcije za i protiv mnogih svojih tvrdnja i ideja. Ono što me u svemu tome osobno zanimalo dugo vremena sve do danas, jesu složeni odnosi između nekoliko slojeva Kuhačeve pojave kako u njegovoj fizičkoj i povijesnoj egzistenciji tako i u tzv. svijetu ideja, tj. njegov identitet (ili identiteti) u svojim posebnostima i u cjelini. To znači da predmnijevam da je postojao niz poveznica — s jedne strane — između identitetske **uloge** koju je Kuhač igrao u društvu i **slike** (tzv. imidža) koji je proizvodio u receptivnoj svijesti onih koji su dolazili (a i danas još dolaze) u kontakt s njegovim znanstvenim i umjetničkim proizvodima, i — s druge strane — Kuhačeve složene subjektivnosti, odnosno njegova osobnog emotivnog i intelektualnog integriteta. Kao što je to slučaj i s mnogim drugim ljudskim bićima i njihovim životima, ovaj koloplet nesumnjivo višestrukog identiteta — kako ću ga pokušati ovdje prikazati — tajnovita je varijabla s tek nekoliko konstanta, što je putovala kroz sudbinu Kuhačeva vlastitog života i niz tijekom tzv. objektivne povijesti u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća.

Stavljajući tako fenomen Kuhačeva identiteta u prvi plan upustimo se sada ukratko u pregled njegovih glavnih odrednica. Ostavljajući postrance njegove primarno filozofijske i matematičke korijene, o odrednicama identiteta danas se uglavnom raspravlja u područjima **individualne i društvene psihologije, društvenih znanosti** i tzv. **kulturnih studija**.

Među relevantnim **filozofijskim razmatranjima** možda se Hegelovu ideju da »identitet jest identitet i ne-identitet« može ipak plodonosno primijeniti na naš slučaj. Naime, mnogi od Kuhačevih samosvjesnih stavova bili su shvaćeni i formulirani uporabom ne-identiteta ili razlikovanjem između nečega ili nekoga s jedne i njega samoga s druge strane kao vrijednosnog kriterija. Za Kuhačev slučaj ono što nas vodi prema predmetu interesa o kojem ovdje sada raspravljam čini se da su ponajviše područja individualne i društvene psihologije, tj. odnos spram slike o sebi, mentalni model vlastitosti i samorespekta. Pritom su posebno upotrebljivi neki elementi **kognitivne psihologije** koji se bave sposobnošću samorefleksije i pojedinčeve svijesti o samome sebi. Naime, Kuhač je postupno osvajao područje samovrednovanja, od sramežljivosti u svojim formativnim godinama, dakle u kasnoj tinejdžerskoj dobi i ranim dvadesetima u Budimpešti,

² 2. i 3. prosinca 2011.

zadobivajući snažnije impulse samopovjerenja u Beču, te naposljetku do vrlo visokog samopoštovanja tijekom većeg dijela odrasle dobi. Stoga se u Kuhačevu slučaju može govoriti o oprimjerenju tipičnog psihodinamičkog modela, utvrđujući procesualnost tvorbe njegova ego-identiteta (ili jastva) tijekom čitava života. Povrh toga, niz faza tijekom kojih se oblikovao njegov identitet bili su zapravo odgovori na manje ili više sofisticirane izazove što su ih u pozadini objektivne stvarnosti proizvodile uže ili šire društvene okolnosti. Kuhačev život nudi značajan broj takvih odlučujućih izazova, vrlo raznolikih u sadržaju i karakteru, kao što su na primjer: 1) odgojno-izobrazbene referentne točke u Osijeku, Donjem Miholjcu, Budimu, Leipzigu, Weimaru i Beču; 2) profesionalne okolnosti na radu u osnovnoj školi u Pečuhu (Pécs), u osječkoj Gimnaziji, u nejasnim učiteljskim prilikama u Budimu, te učiteljavanju i djelatnosti zamjenika ravnatelja u školi Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu; 3) zbivanja i doživljaji u dvanaest godina punih putovanja (neka su od njih trajala i po šest mjeseci!) po južnoslavenskim područjima i njima susjednim zemljama, na kojima je skupljao ne samo narodne pjesme nego i narodne običaje, glazbala i druge artefakte pučke kulture; 4) pune 34 godine (1877.-1911.) povijesti molba i zahtjeva te protesta upućenih hrvatskim, mađarskim, austrijskim, srbijanskim i drugim društvenim i političkim instancama u vezi s financijskom potporom kako njegovim djelatnostima kao onima istaknutog znanstvenika i samoproglasenog kulturnog misionara tako i pukoj egzistenciji; 5) mnogobrojni osobni, uglavnom pismeni ali ponekad i izravni, kontakti s visoko pozicioniranim osobama političkog, kulturnog i znanstvenog establišmenta njegova doba, kao što su, na primjer, bili hrvatski banovi Ivan Mažuranić, Ladislav Pejačević, Karoly Khuen-Héderváry, Levin Rauch i Nikola Tomašić, ministar Izidor Kršnjavi, biskup Josip Juraj Strossmayer, znanstvenici Eduard Hanslick, Louis Léger, Vatroslav Jagić i István Bartalus, slikar Vlaho Bukovac, te mnogi drugi.

Prelazeći na **društvenu psihologiju**, neo-eriksonovska paradigma da je svaki osjećaj identiteta u pojedincu velikim dijelom određen traganjima/istraživanjima koje ovaj poduzima i obvezama koje ovaj stvara s obzirom na osobne i društvene značajke, vrlo se dobro u Kuhačevu slučaju uklapa u tzv. četvrtu permutaciju, odnosno tzv. 'identitetska postignuća'. Naime, Kuhač je bio nedvojbeno prožet izvanredno snažnim porivom za istraživanjem i beskompromisno se posvetio samoizabranoj ulozi izumitelja 'komparativne muzikologije' kao sredstva za afirmaciju izvorne slavenske, južnoslavenske i hrvatske pučke glazbe — a to upravo idealno teorijski tvori karakterni tip tzv. 'identitetskog postignuća'.

Još dvije stavke u ovome području izazivaju naše zanimanje; to su 1) **pojedinceva uključenost u diskriminaciju**, i 2) **strategije oblikovanja identiteta**. Prva stavka uključuje pitanje o tome kako se nečija vlastitost odnosi prema društvenoj okolini, tj. činjenicu da jednostavni osjećaj različitosti može ljude navesti da djeluju na diskriminatoran način. Snažno se identificirajući s afirmacijom 'slavenstva', 'južnoslavenstva' i/ili 'hrvatstva', kako u glazbi tako i u odgovarajućim širim kulturnim habitusima, Kuhačev osjećaj takve različitosti nije se istinski izjašnjavao diskriminatorno protiv 'drugotnosti', osim protiv 'njemačkosti'. Ova

stavka možda dira u samu srž Kuhačeva pretpostavljenog dubinski-psihološkog konflikta: konceptualno orijentiranih, osviještenih proslavenskih osjećaja s jedne strane protiv ideologijski uvjetovanih i podsvjesno odbijajućih antigermanskih osjećaja s druge strane. Druga stavka, strategije oblikovanja identiteta, bavi se pojedinačnim prilagođavanjem društvenom svijetu. Tipologija koja istražuje različite načine pojedinačnih ponašanja uključuje nekoliko tipova koji obuhvaćaju **psihološke** i **društvene** simptome, te one koji se tiču **osobnosti**, pri čemu se Kuhač lako raspoznaje i kao tzv. tip čuvara (Guardian) i kao tip rješavatelja (Resolver). Na **psihologijskoj razini**, Kuhač je — kao 'čuvar' — doista posjedovao jasne osobne vrijednosti i stavove, ali i dubok strah od promjena (prisjetimo se ovdje njegove vehementne antimodernističke orijentacije izražene u napisu »Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti« iz 1898.), te — kao 'rješavatelj' — osvještenu željenu samoizgradnju; što se **osobnosti** tiče, on je — kao 'čuvar' — očitovao vlastiti osjećaj osobnoga identiteta gotovo potpuno iscrpljen osjećajem društvenog identiteta (prisjetimo se ovdje gotovo potpune podvrgnutosti njegova privatnog života — financijski, vremenski, energetski — njegovu znanstvenom radu). A — kao 'rješavatelj' — Kuhač je prihvaćao i razvijao osobne vještine i kompetencije, 'aktivno' ih upotrebljavajući (prisjetimo se ovdje Kuhačeva snažnog poriva prema vlastitoj i tuđoj naobrazbi, te primjene i razvitka tih znanja i vještina u njegovim vlastitim projektima). Naposlijetku, na **društvenoj razini**, Kuhač je — kao 'čuvar' — posjedovao krajnje izoštren osjećaj društvenog identiteta i jake identifikacije sa zajednicama odraslih, a — kao 'rješavatelj' — bio je osjetljiv na zajednice koje pružaju, odnosno koje su pružale mogućnost za samoizgradnju (prisjetimo se Kuhačevih napora da surađuje s društvima i osobama izvan njegove uže okoline, na primjer u Srbiji, Crnoj Gori, itd.). Još jedna daljnja klasifikacija mogla bi Kuhačevu osobnost smjestiti u kategoriju takozvanih 'relational selfs' ('odnosnih jastvâ'), tj. među one osobe koje »napuštaju svaki osjećaj isključivog jastva i vide čitav smisao identiteta u okvirima društvenog angažmana za druge«.

Suvremeni **antropološki pogledi** unose nov niz ideja u kompleks identitetskih stavka, uključujući i takve poglede — kojima se korijeni nalaze u društvenoj konstruktivističkoj teoriji, ali koji se zapravo mogu izvesti iz Nietzscheova pojma 'duše' kao međudjelovanja snaga u neprestanoj mijeni — da se identitet formira pretežno političkim izborom određenih značajka, dovodeći u pitanje ideju da je identitet prirodno zadan. Ostavljajući postrance konkretne političke konstelacije (za koje Kuhač izrijeком nikada nije bio zainteresiran), ova se posljednja tvrdnja savršeno uklapa u Kuhačev slučaj, uzimajući u obzir njegovu svjesnu konverziju iz izvorno germanskih u stečene hrvatsko-slavenske nacionalne osjećaje. Drugi niz ideja imao bi za cilj uvesti alternativne pojmove s namjerom da se dohvati dinamičke i fluidne kvalitete čovjekova društvenog samoizražavanja, sugerirajući tretiranje identiteta kao procesa i uzimajući u obzir stvarnost raznolikog i stalno mijenjajućeg iskustva. Na taj se način identitet proglašava nepostojanom, fleksibilnom i apstraktnom 'stvari', a njegova očitovanja i načini po kojima se javlja otvorenima za razmatranje. I upravo se u ovome aspektu i u ovome području

identiteta lako prepoznaje Kuhačevo ideologijsko fluktuiranje između prvotne mladenačke pan-slavenske, potom idealističke pan-južnoslavenske i u posljednjoj fazi životno realnije i pretežno naglašenije hrvatske orijentacije, no valja ga kao takvog trajno dovoditi u vezu s određenim događajima i pojavama u širim društvenim, političkim i kulturnim prostorima Hrvatske, Ugarske i Habsburške monarhije te okolnih zemalja općenito. U tom smislu ove se stavke moraju svakako uključiti kao neupitne i dobro poznate: društvena i kulturna pretežno progermanska ili nadnacionalna sredina u Osijeku u počecima njegovih djelatnosti; nova ravnoteža društveno-političkih snaga u Monarhiji nakon dviju nagodbi iz 1867. i 1868.; pro-germanska atmosfera u zagrebačkom *Narodnom zemaljskom glasbenom zavodu* (u mnogočemu još pravom *Musikvereinu*) u prvoj polovici 1870-ih, kada Kuhač djeluje u Zavodu; nepovoljna financijska situacija u Zagrebu početkom 1880-ih nakon velikog potresa, koja se dogodila usred svjetske gospodarske krize upravo u vrijeme objavljivanja zbirke *Južno-slovenske narodne poptevke* (odnosno 3. sveska 1880. i 4. sveska 1881.); odbijanje tiskanja teksta njegova 'Historijskog uvoda' knjizi *Ilirski glazbenici* (1893.) od strane Matice hrvatske, te posljedično Kuhačev neizbor za pravoga člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, oboje u sjeni otvorenih ili prikrivenih optužbi za njegov navodni pretjerani nacionalizam, odnosno 'šovinizam'.

Što se tzv. **kulturnog identiteta** tiče, situacija s Kuhačem čini se — suprotno većini dosad rečenog — prilično jasnom i jednoznačnom. Glavne odrednice u pogledu rase, vjerskih uvjerenja, estetike i nekih drugih aspekata ovoga tematskog kruga očituju neupitan odnos nepromjenljivosti između Kuhačevih početnih i završnih životnih i djelatnih referentnih točaka.

Međutim, neki drugi važni kulturni identifikatori kao što su povijest i jezik tvore uži krug koji je bliže povezan s aspektom nacionalnog identiteta. Nema boljeg primjera od Kuhačeva koji bi potvrdio tvrdnju da nacionalni identitet nije urođena crta: rođen kao Franz Xaver Koch od njemačkih roditelja, materinski jezik mu je bio njemački, a hrvatski je počeo ozbiljno učiti tek u dobi od 21 godine. Kuhač se počeo postupno osjećati Hrvatom u godinama svojeg ranog odrastanja. Velik dio njegovih cjeloživotnih napora bio je usmjeren i posvećen konstruiranju hrvatske i/ili južnoslavenske povijesti glazbe. Pritom pitanje i problem izvornog etniciteta nije tvorilo ni predstavljao odlučujući čimbenik u stvaranju i doživljavanju Kuhačeva temeljnog nacionalnog identiteta. Zastranjujuća nacionalistička teorija krvi i tla (*Blut und Boden-Theorie*) iz kasnijih vremena — koja je donijela toliko nepotrebna zla u Europi 20. stoljeća — nije uhvatila maha u njegovoj situaciji, a isti je slučaj i s većinom teorija i praksa ranog nacionalnog pokreta u Hrvatskoj 19. stoljeća.

Zaključno bih želio dodati da je ovaj tekst samo neka vrst proširenog sažetka o predmetu koji apsolutno zaslužuje daljnju intenzivniju i ekstenzivniju razradbu i obradbu, a koja će mnogo detaljnije donijeti teorijsku socio-psihološku mrežu i s njom povezane detalje Kuhačeva života i sudbine. Kuhač kao jedna od intrigantnijih ličnosti u Hrvatskoj 19. stoljeća to svakako zaslužuje.

LITERATURA (IZBOR)

- COTE, James E. — LEVINE, Charles: *Identity Formation, Agency, and Culture*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey 2002.
- ERIKSON, Erik: *The Life Cycle Completed*, proširena verzija: Joan M. Erikson, W. W. Norton, New York 1998.
- FRANKOVIĆ, Dubravka: Socijalni status i profesionalne relacije Franje Ks. Kuhača, u: Jerko BEZIĆ (ur.): *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911)*, JAZU, Zagreb 1984, 33-74.
- GERGEN, Kenneth J.: *The Social Construction of the Person*, Springer, New York 1985.
- GERGEN, Kenneth J.: *The Saturated Self, Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, Basic Books, New York 1991, 2001.
- GERGEN, Kenneth J.: *Social Construction in Context*, Sage, London 2001.
- KASSOWITZ-CVIJIĆ, Antonija: *Sličice o Ivanu pl. Zajcu*, Zagreb 1924.
- KUHAČ, Franjo Ksaver: *Moj rad*, Zagreb 1904.
- MARCIA, James E.: Development and Validation of Ego Identity Statuses, *Journal of Personality and Social Psychology*, 3 (1996), 551-558.
- TUKSAR, Stanislav: »Die Geburt der Musik aus dem Geiste des Volkes«: The Construction of the Idea of National Music in Franjo Ksaver Kuhač's (1834-1911) Historiography — Slavic vs. German vs. Italian, *Musica e Storia*, 12 (2004) 3, 563-589.

Summary

FRANZ XAVER KOCH VS. FRANJO KSAVER KUHAČ.
MUSICAL AND OTHER IDENTITIES: A SKTECH FOR A PSYCHOLOGICAL
PORTRAIT

Stark and »objectivizing« facts on the identity of Franjo Ksaver Kuhač, i.e. on the fact that he was born as Franz Xaver Koch with strictly German parents, that his mother tongue was German and that he started to learn the Croatian language only at the age of 21, have been repeated for a whole century in lexicons, encyclopaedias and musico-historical surveys.

This article focuses on the complex relationships between several layers of Kuhač's appearance, both in his physical and historical existence and in the world of ideas, i.e. of his identity (or identities) in its (or their) totality. Apart from their primarily philosophical and mathematical roots, determinants of identity are mostly discussed today within the areas of individual and social psychology, social sciences and cultural studies. In Kuhač's case the focal points seem to be the areas of individual and social psychology, i.e. relation to self-image, the mental model of one's own self and self-esteem. In this, cognitive psychology dealing with the capacity for self-reflection and the awareness of self is especially applicable. Kuhač exemplified a typical psychodynamic model, confirming the processuality of his ego-identity formation across his lifespan. Moreover, the series of stages in which his identity was formed were responses to more or less sophisticated challenges, due to immediate or wider social circumstances that were in their background. Within the

social psychology area, Kuhač was undoubtedly imbued with an outstandingly strong impetus for exploration and committed uncompromisingly to his self-chosen role of the inventor of 'comparative musicology' as a means of affirmation of indigenous Slavic, South-Slavic and Croatian folk music — which theoretically forms the type of the identity achievement character.

Two other issues of interest in this area deal with one's engagement in discrimination and the identity formation strategies. While identifying himself with the strong tendency for affirmation of 'Slavness', 'South-Slavness' or 'Croatian-ness' in both music and the corresponding cultural habitude at large, Kuhač's sense of such distinctiveness did not declaratively discriminate the 'Otherness', except for 'German-ness'. This issue could well touch upon the very core of Kuhač's supposed deep psychological conflict: the conceptually orientated and consciously-emotional pro-Slavic feelings vs. ideologically conditioned and subconsciously rejected anti-German feelings.

Concerning the identity formation strategies, dealing with one's adaptation to the social world, the typology includes several types of different psychological, personality and social manners of individual behaviour, in which one can easily recognize Kuhač as a 'Guardian'- and a 'Resolver'-type.

Other concepts attempt to capture the dynamic and fluid qualities of human social self-expression, suggesting identity as a process, and taking into account the reality of diverse and ever-changing social experience, thus proclaiming identity to be a volatile, flexible and abstract phenomenon. Indeed, Kuhač's ideological fluctuation between early pan-Slavic, later pan-South-Slavic and final prevailingly Croatian orientations is easily recognizable, but should be brought into juncture with certain events in the broader social, political and cultural spheres of Zagreb, Croatia, Hungary and the Habsburg Empire at large.

Concerning cultural identity, the main determinants in relation to race, history, religious beliefs, aesthetics and some other issues in this regard display a non-questionable identity relation between Kuhač's starting and ending points. Other important cultural identifiers such as language, for example, form part and are more closely connected with another, stricter issue — national identity. Here, the question of original ethnicity did not represent a decisive factor in creating and experiencing one's identity, i.e. that the warped nationalistic »Blut-und-Boden« theory from later times failed to gain ground either in the majority of theories and practices of the early national movement of 19th century Croatia, or in this case in the identity of F. Ks. Kuhač.

